

PRIRODOSLOVNE ZNANOSTI I TEOLOGIJA U SVJETLU NEKIH NOVIJIH ZNANSTVENIH OTKRIĆA

Ante Kusić

Suvremene su prirodoslovne znanosti, dosljedno svome razvoju, stavile teologiju — u njezinoj funkciji osvjetljivanje vjere — pred nove probleme i nove zadatke. Jedan od takvih zadataka jest osmišljavanje vjere u sklopu razumskih dostignuća čovjeka našeg vremena. U okvirima tog osmišljavanja vjere nameće se od sebe pitanje: je li vjera i danas razumno prihvatljiva, ili — ponešto izmijenjeno — je li razumu i danas potrebna vjera kao nadopuna?! — Pokušat ću odgovoriti na to pitanje, oslanjajući se na najnovija otkrića biologije i njezine mogućnosti manipuliranja čovjekom, na otkrića suvremene etologije kao nauke o ponašanju živih bića i na suvremena otkrića o čovječjoj determiniranoj slobodi i slobodnoj determiniranosti.*

Neka otkrića suvremene biologije

Prvu etapu u rješavanju problema nastanka života iz nežive materije predstavlja otkriće američkog učenjaka Stanleeya Millera, koji je — u umjetno proizvedenoj praatmosferi — 1952. god. proizveo jednostavne organske spojeve, što tvore glavni sastavni dio bjelančevina i zovu se aminokiseline. Drugu etapu predstavljaju otkrića biokemičara Schramma i njegovih suradnika Grötscha i Pollmanna, koji su iz jednostavnih elementarnih spojeva dobili nukleinske kiseline, što — kao sastavni dio kromosoma u staničnoj jezgri — vrše ulogu prijenosa nasljednih osobina živih bića. U toj drugoj etapi osobito je važan korak naprijed umjetni gen kvasca što su ga proizveli Khorana i njegovi suradnici 1970. Treću etapu istraživanja pojave života predstavlja otkrića molekularne biologije, koja je otkrila mnogostruku istovjetnost životinjskih i ljudskih nasljednih mehanizama. Molekularna biologija je otkrila da se nasljedni genetički »alfabet« sastoji samo od četiri slova, i to nukleotida: adenina, cytozina, guanina i thymina. Taj »kodirani sustav« u svim živim bićima, od virusa do čovjeka, razlog je hereditarnog prenošenja svega onoga što je, u tijeku evolucije živih bića, genotipski ostvareno. »Knjige« vrsta živih bića sastavljene su iz vrlo zamršenih kombinacija od ta četiri »slova« genetičkog alfabeta. Jedinostvenost »kodiranog sustava« u svih vrsta živih bića otkriva jedan zajednički temelj, kao što istovjetnost »stila« u raznovrsnim zgradama otkriva istog graditelja. Prema proračunima biologa Autruma, jedan bi virus bio »opisan« knjigom od 100 stranica s 2000 slova na svakoj stranici;

* Literatura:

- Christlicher Glaube in der wissenschaftlich-technischen Welt*, (Vandenboeck & Ruprecht, Göttingen, 1971);
Fritz Rauh, *Theologische Grenzfragen zur Biologie und Anthropologie*, (Don Bosco Verlag, München, 1973);
Paul Overhage, *Experiment Menschheit*, (J. Knecht, Frankfurt/aM, 1968);
Bernard Häring, *La Loi du Christ*, (Desclée & Cie, Paris, 1962, Vol I);
Michael Pfliegler, *Priesterliche Existenz*, (Tyrolia-Verlag, 1956).

bakterija bi bila »opisana« sveskom od 2500 stranica, a čovjek djelom od 1700 svezaka, od kojih bi svaki imao po 100 stranica. Od svega toga mi do sada poznajemo uglavnom ona četiri »slova« genetičkog alfabeta, dok su nam spomenuti »svesci« još uvijek knjige na nepoznatim »stranim« jezicima. Poznajemo »slova«, a »knjige« su tako »visoko« pisane da ih nismo u stanju ni pročitati.

Četvrtu etapu istraživanja pojave života u njegovu evolutivnom grananju predstavlja otkriće nekih novih, ako smijemo tako reći, »stilskih« osobina raznih vrsta živih bića. Tako je na pr. suvremena biologija otkrila evolutivnu pojavu »homologije«, gdje su prema istom »građevnom planu« oblikovani isti organi kod različitih životinjskih vrsta, i to tako da su toliko prilagodivi potrebama pojedinih vrsta te mogu služiti za iste, slične i posve različite radnje. Tako na pr. prednji udovi čovjeka, kopitara, šišmiša, ptice, krtice i kita odgovaraju istom planu ili istoj »idejnoj skici«, a služe različitim funkcijama: hvatanja, trčanja, letenja, kopanja i veslanja. Taj fenomen homologije može se shvatiti samo uz pretpostavku »kopiranja« nekoga dobro smišljenog »originala«.

Zbog prisutnosti kodirane sistematizacije, građevnog plana, homologije u evolucijskoj lepezi živih vrsta, zbog prisutnosti smisaonog proširivanja nagnonske baštine u evolutivnom oblikovanju živih vrsta do čovjeka — i danas se, kako se nama čini, i to vrlo razumno, može naglasiti potreba prihvatanja Koordinirajućeg Počela sinorganizacije u vrstama živih bića. Slažemo se s J. Kälinom, kad naglašava kako »sinorganizacija« u evolucijskim procesima »ne može biti protumačena pomoću krajnje nevjerojatnog nagomilavanja krajnje nevjerojatnih slučajnosti«, a isto tako da je »nastajanje upotrebljivih proteina nezamisljivo« bez priznavanja dobro smišljene i zakonima providene »izmjenične kolinearnosti«. Naime, kako to piše u knjizi *O kromosomima* (München 1972) biolog W. Nagl, samo jedna »molekula proteina prosječne veličine, koja se sastoji od dvadeset različitih aminokiselina ima 10^{130} do 10^{390} mogućih sekvencija. Što znače ti brojevi, može se naslutiti iz slijedećih usporedbi: naša je zemlja stara samo 10^{17} sekunda, a u čitavom svemiru bilo bi mjesta samo za 10^{103} gusto zbijenih molekula proteina. 'Slučajno' nastajanje upotrebljivih polipeptida, stoga, protivi se svakoj vjerojatnosti. Iz toga slijede i za filozofiju zaključci: biološki događaji, koji se općenito označavaju kao 'slučajni' (na pr. mutacije), odvijaju se također prema imanentnim zakonitostima, samo što su nam te još dalekosežno nepoznate«.

U vezi sa svim time nameće se pitanje: Nisu li svi evolucijski procesi mikroevolucije i makroevolucije konačno u službi svezajućeg i svemogućeg Koordinirajućeg Počela, što ga mi vjernici nazivamo Bogom?! Kao slika može nam poslužiti pogodak iz puške s puščanom sačmom. Na lovištu velika je vjerojatnost da će biti pogođen na pr. ciljani zec. Nikakvu ulogu ne igra pritom okolnost koje će pojedinačno zmo pogoditi zeca. Najvažnije je da iza puščane sačme stoji određeno upravljanje i planiranje. Zbog toga H. Muschalek u svojoj knjizi *Pračovjek—Adam* naglašava kako »slučajne mutacije« mogu biti shvaćene kao »izvanredno smisaono usmjeravanje prirode... Iza toga slučajnog događanja no-

vonastalih mutacija mogla bi djelovati... neka Sređujuća Sila Života, koja je obdarena nadmoćnom uzročnom zakonitošću...»

Ipak se, međutim, moramo čuvati krive apologetike: prirodoslovne znanosti, sa svojim radnim metodama, nisu primjerene natprostornim i nadvremenskim sadržajima vjere. Vjerski sadržaji, kao takvi, nisu predmet strogo prirodoslovnog istraživanja. No do neke granice oni mogu biti predmet logičnog umovanja. Teologija, kao izričajni medij vjerskih sadržaja, zbog toga mora stalno voditi računa o sigurnim rezultatima prirodoslovlja, smatrajući Objavljenu Istinu vjere, zbog njezine neiscrpive sadržajnosti, uskladivom sa svim stupnjevima neospornog znanstvenog razvoja.

Mogućnosti biološkog manipuliranja čovjekom

Suvremena biotehnika na mnogo načina omogućava pokusno manipuliranje čovjekom, njegovim nasljednim osobinama. Već su izvedene direktne promjene u nasljednim osobinama virusa i bakterija. Američkim je genetičarima uspjelo 1971. g. izvesti promjenu nasljednih osobina u staničnim kulturama čovječjeg organizma. Pomoću jednog virusa (Lambda-bakteriofag) u čovječje je stanice bio presađen jedan gen za metabolizam mliječnog šećera. Time je već otvoren put za daljnje istraživanje oko liječenja pojedinačnih defektnih gena. Za genetičko manipuliranje od osobite je važnosti umjetno proizvedena dezoksiribonukleinska kiselina (DNS) virusa Phi X 174, koju je 1967. g. u laboratoriju proizveo biogenetičar Kornberg iz Kalifornije. Ta je kiselina jedan od najvažnijih nosilaca nasljednih osobina, a njezin informacijski niz odgovarao bi u normalnom tisku brošuri od 60—70 tipkanih starnica. Khorana, kako smo i rekli, proizveo je gen kvasca, i taj umjetni gen bio je pomoću virusa unesen u jednu defektnu stanicu kvasca, te je tamo djelovao kao i naravni gen. Suvremena grana znanosti, koja se bavi sličnim istraživanjima u smjeru poboljšanja defektnih organa, zove se eufenika, jer se izravno bavi pojavnim tipom živih bića, ili »fenotipom«, liječeći do danas samo simptome bolesti, a ne i njihove genotipske uzroke. Dostignuća eufenike već su i primijenjena pri liječenju nekih forma slabosti. Tako na pr. učenjaci Bickel i suradnici uspješno liječe idiopatiju, prouzročenu nasljednom bolesti koja se zove fenilketonurija, kad organizam više ne može rastvarati aminokiselinu fenilalanina. U okviru eufeničnih istraživanja danas se razvija prednatalna dijagnostika. U Cambrigeu je uspjelo po prvi put laboratorijsko promatranje procesa u ljudskim jajnim stanicama. U izvađenim jajnicima žene, uz pomoć hormona, uspjelo je dovesti do sazrijevanja i ispadanja iz jajnika zrele jajne stanice. Prakticira se već i konzerviranje muških spermatozoida: uz dodatak glicerina čuvaju se zaleđeni na vrlo niskim temperaturama. Prva djeca koja duguju svoj život oplodnji sa zaleđenim spermatozoidima došla su na svijet 1954. u USA. Spermatozoidi su bili zaleđeni 44 dana prije same umjetne oplodnje. Danas se u USA godišnje rodi 5.000—10.000 takve »umjetne djece«. Američki genetičar Muller smatra da će žene u skoroj budućnosti u puno većem broju biti oplodivane spermatozoidima već preminulih i izabranih muškaraca, što bi onda vodilo poboljšanju nasljednog inventara čovječje vrste. U okviru

eufenike danas se radi na pronalaženju umjetnih placenata, čemu je cilj zamijeniti naravnu posteljicu u majčinu krilu umjetnom posteljicom, te tako omogućiti normalan devetomjesečni razvoj nedonoščadi. Toličke su mogućnosti manipuliranja nasljednim osobinama čovjeka, da su neki učenjaci, prigodom simpozija farmaceutske tvrtke Ciba u Londonu 1962. g. sa svom ozbiljnošću postavili zahtjev da se proučava način kako bi se mogao proizvesti tip čovjeka s repom za hvatanje, zakržljanim nogama ili nogama za hvatanje, te s majmunolikom i plitkom zdjelicom, jer — to bi sve bolje odgovaralo za potrebe astronautskih ekspedicija.

Od posebnog su sociološkog značaja suvremene elektrofiziološke i biokemijske psihofarmatske metode utjecanja na ponašanje čovjeka. Istraživač mozga Delgado obećaje, na osnovi električnih stimuliranja mozga, napredak u liječenju duševnih bolesnika, epileptičara, itd. Biokemijskim putem dobiveni su već mnogobrojni psihofarmatski preparati, koji direktno utječu na ljudsku psihu: smanjuju depresiju, izazivaju euforiju, otklanjaju umornost, tjeskobu i strah, izazivaju osjećaje smirenja i rasterećenja. Danas je osobito poznat preparat Lysergsäurediätthylamid (LSD 25), što ga je 1945. pronašao i na sebi ispitao Hofmann. On je koristan za liječenje kroničnih alkoholičara, kao i za poboljšanje memorije. Učenjaci smatraju da će pomoću »model-psihoza« s LSD-preparatima ući u trag biokemijskim čimbenicima koji utječu na nastajanje psihoza. Bodamer smatra da je široka potrošnja smirujućih i stimulativnih preparata reakcija na neprekidnu napetost i potresne situacije što ih doživljava čovjek u suvremenom svijetu, gdje se životni ritam više ne odvija između svojih naravnih polova rada i mira, nego između uzbuđenja i iscrpljenosti. U tome posljednjem leži korijen goleme opasnosti od psihofarmatskih preparata: čovjek se na njih navikava, kao i na opojne droge.

Široke mogućnosti manipuliranja čovjekom pruža također sve više usavršavana transplantacija organa. Učenjaci se nadaju da će prevladati »imunitetnu barijeru«, koja još uvijek čini opasnom transplantaciju na pr. srca ili bubrega. Međutim, već postoje prave »banke« u kojima se čuvaju u stanju zaleđenosti svi mogući »organski rezervni dijelovi«, pri temperaturama čak do —270 u tekućem heliju, glicerinu, dušiku. Prijeti opasnost da čovjek postane bezličnim predmetom eksperimentiranja. Prof. Forsman je stoga na 16. zasjedanju nobelovaca u Lindau 1966. g. opominjao kirurge pred opasnošću od perfekcionizma suvremene operativne tehnike, koja bi lako mogla voditi k tome da se kirurški zahvati poduzimlju zbog njih samih, a ne za objektivno dobro čovjeka.

Pred svim takvim činjenicama, kao i opasnostima što ih one u sebi nose za čovjeka kao »slobodnovoljnu« i »razumnu osobnost«, smatramo da je vrlo razumno prihvatiti vjeru u njezinoj izvornoj funkciji zaštite dostojanstva ljudske osobe, prema načelu: ne čini drugome što ne bi želio da se tebi učini, odnosno: čini drugome sve što želiš da se tebi učini. Inače, što se tiče manipuliranja zametnim stanicama, razlikuje se homologna i heterologna inseminacija: homologna se obavlja sjemenom vlastitog muža, heterologna sjemenom nekoga drugog čovjeka. Katolički moralisti, na temelju govora Pija XII. liječnicima, od 29. IX.

1949., do sada ne dopuštaju ni jednu ni drugu inseminaciju, jer se to protivi zahtjevu za osobnim susretom bračnih drugova. Zbog istog razloga službena katolička moralna teologija ne dozvoljava ni pokušaje oplodivanja u retorti. Neki teolozi, međutim, na osnovi sada (nakon II. vat. sab.) prihvaćenog razlikovanja generativnog i osobnog aspekta braka, smatraju da bi trebalo preispitati dosadašnje stajalište prema obadvije vrste inseminacije, posebno ako je to nužno za očuvanje braka. Tako na pr. Fritz Rauh, teolog i biolog u Augsburgu. Što se tiče manipuliranja psihofarmatskim preparatima, katolička moralka ih prihvaća samo ako ne dovode u opasnost načelo po kojemu je čovjek »cilj« naših nastojanja, a ne »sredstvo« samovoljnih manipulacija i iznuđivanja. Za nas teologe možda je zanimljivo da na pr. G. Siegmund u svojoj knjizi *Drogiranje i religija* (Rausch und Religion) tumači stanja zanosa izazvana pomoću LSD-preparata, kao čežnju za jednim drugačijim, pravim i istinskim svijetom, s obzirom da svijet tehnike i industrije ne zadovoljava dublje čovječje potrebe. Svakako, nameće se pitanje: Ako smo već, prema pretpostavci ateističkih filozofija, vezani uz čisti usvijetni fakticitet, otkuda u nama potreba za nadilaženjem tog fakticiteta, u smjeru transcendentne stvarnosti, punine Bitka, koji mi vjernici nazivamo Bogom?! — Što se tiče transplatacije organa Häring i Egenter je dopuštaju ako to traže teški razlozi; »ljubav do krajnjih granica«, na način Isusa Krista kad čak umire za bližnjega, čini dopustivom i transplataciju. Ostaje, međutim, otvoren problem: kad je čovjek doista »mrtav«, da bi mu se mogli otkidati zdravi organi?! Danas se smatra čovjek mrtvim kad mozak više ne pokazuje na EEG-u nikakve akcione struje. Međutim, ima neurologa koji smatraju da niti kroz 24 sata poslije prestanka akcionih struja mozga nije sigurno da bi bila isključena »reanimacija«.

Upozorenja suvremene etologije, upućena vjeri i teologiji

U knjizi *Takozvano zlo — Prilog prirodnoj povijesti agresije* poznati zoolog Lorenz piše: Stavimo li u akvarij šarene grgeče (ribu), tek izrasli bračni par stalno će okolo loviti svoju braću i sestre po bazenu, jer taj mladi bračni par tretira bazen kao svoj teritorij. Ako vlasnik akvarija izvadi iz bazena taj bračni par i premijesti ga u nenapučen akvarij, poslije par dana naći će rastrgane komade mrtve ženke gdje plivaju na površini. Bračni drug je naime abreagirao svoju agresivnost na ženki, jer to nije mogao ni na kome drugome. Isti zoolog navodi primjere slične agresivnosti kod ljudi — kao nešto prirodno: ljudi, inače povezani prijateljstvom, prigodom raznih ekspedicija, i u nemogućnosti da abreagiraju agresivnost na drugima, upadaju u stanja »ekspedicijske srdžbe«, prema članovima ekspedicije i prijateljima. Tome slično, životinja krivo ocijenivši snagu onoga što ju je dovelo u stanje srdžbe, često iskaljuje svoj bijes na nižim pripadnicima svoje vrste. Čovjek — nemoćan pred svojim pretpostavljenim — često izživljava svoju agresivnost na onima koji se ne mogu ili, jednostavno, neće da brane. Takav način agresivnosti etolozi nazivlju »kočijaška reakcija« (Radfahrer-Reaktion). Etologija ustanovljuje da je u životinja agresivnost često oplemenjena t. zv. »borbama po pravilniku« (Kommentkämpfe) i nagoniski aktiviranim »mehanizmima sprečavanja« (Hemmungsmechanismen),

jer se ne ide za uništenjem protivnika iz svoje vrste: time bi bilo ugroženo »opće dobro«, nego se ide za selektivnim traženjem sposobnijega zbog »općeg dobra«. Nešto kao turnirske borbe u ljudskim socijetetima! Neke životinje, u tim borbama, kad protivnik očito gubi borbu, uzimaju »položaj skromnosti« (Demutstellung), pri čemu pobjednik okrene prema protivniku svoje najranjavije i najslabije mjesto. Kroz takve borbe, kod razvijenijih kraljeznjaka, čitav socijetet uvijek iznova testira vodstvo, a vodstvo sa svoje strane drži na okupu socijetet.

U čovjeka je, međutim, razum potisnuo nagonске »mehanizme sprečavanja« uništavajuće agresivnosti, te je prirodna agresivnost — kao masovni fenomen — vodila do uništenja čitavih etničkih skupina, plemena, naroda, rasa, klasa. Ni kršćanstvo nije zaštićeno od te uništavajuće agresivnosti, što dokazuje mentalitet koji je nadahnuo križarske ratove, vjerske ratove među kršćanskim populacijama, zagađenost i zatrovanost međuljudske atmosfere na liniji »progresisti — tradicionalisti«, »individualisti — institucionalisti«, »mladi — stari«, »pretpostavljeni — podređeni«, itd. U takvom kontekstu, zadatak je vjere i teologije da — na svim razinama — nastoje preusmjeriti sebičnjačku agresivnost u nesebičnu odgovornu ljubav prema čovjeku, kao jednakopravnom članu Božje obitelji. Biblijskim jezikom to možemo izraziti Sirahovim riječima: »Sine moj, ne uskraćuj milodara siromahu, i ne daj da dugo iščekuju oči ubogoga... Ne odvрати pogleda svoga od potrebita, i ne daj nikome prilike da te kune. Jer prokune li te tko u tjeskobi duše svoje, Tvorac će njegov uslišati mu vapaj« (4, 1-6). Kad bismo u kršćanstvu uspjeli stvoriti takav mentalitet, vjerojatno ne bi bile toliko potrebne službene intervencije, a ne bi bilo ni toliko agresivnog raspoloženja protiv »struktura« i »institucija«. Sve dok ne stvorimo jedan takav mentalitet, vrijedi upozorenje etologa i zoologa Lorenza da je vrlo opasno, i to s obzirom na opće i vlastito dobro, žrtvovanje ranije posvećenih tradicija, s njihovim strukturama i obredima. Naglo odstupanje od uobičajenog rituala, naglašava Lorenz, vodi i kod čovjeka i kod životinje u stanje tjeskobe. Stoga je potrebno, kaže on, elastično i samo postepeno prilagođavati ranije posvećenu tradiciju promijenjenim zahtjevima; bez toga dolazi do teških lomova među generacijama. Etološki gledano, i s tog je stajališta vrlo razumno prihvatiti vjeru kao jedno od sredstava za obuzdavanje međuljudske agresivnosti.

Etologija nas također upozorava baš kao vjernike na opreznost u čuvanju autentične vjere od primjesa i preokretanja u magiju, gdje »riječi« ispražnjene od sadržaja zamjenjuju »sadržaj« izrican pomoću riječi. Autentična vjera znači stav povjerenja prema božanstvu. Magija, protivno tome, nosi u sebi očitu težnju da ritualno manipulira božanstvom. U vjeri je prisutna Jobova predanost, u magiji je prisutna trgovina po načelu »dajem da daš«. Etologija je utvrdila sklonost prema fiksiranju obreda i strahu od njihova mijenjanja čak kod životinja. Lorenz opisuje točni ceremonijal po kojem je njegova stara guska Martina išla na noćni počinak u prvi kat kuće. Kad je jednom zbog žurbe napravila pogrešku, smela se, i ponovila još jedanput čitav ceremonijal puta do ležaja, sa svim znakovima straha.

Etologija dokazuje da je čovjek mnogostruko uvjetovan naslijeđem struktura ponašanja, ali ona pokazuje i to da čovjek snagom svojih duhovnih komponenata može neprestano nadilaziti razinu biološki danoga, na način sve dubljeg prožimanja svoje nutrine autentičnom vjerom u Boga, i — preko te vjere — altroceničnim suosjećanjem za bližnjega kao jednakopravnu osobnost. Doista, nitko ne može nijekati da je razumno prihvatiti vjeru, kad ona i sama uči da je »vjera bez djela mrtva«. To je još jedna poruka suvremene etologije neispravnoj teologiji.

U ime psihologije i kibernetike: Ima mjesta za slobodu!

U prikazu *Nasljedna determiniranost i sloboda čovjeka u njegovu razvoju* O. von Verschuer govori o novijim istraživanjima jednojajčanih blizanaca, te naglašava kako je u njih, unatoč posve jednakom nasljedno-biološkom inventaru, ipak moguće ostvariti različit psihički razvoj. To bi, onda, dokazivalo da čovjek ne nosi u sebi, poput životinje, samo nasljedni repertoar ponašanja i inventar svojstava, nego da ima također mogućnost donekle slobodnog vršenja izbora i utjecanja na svoju sredinu, kao i slobodnog oblikovanja vlastitih sposobnosti u određenoj mjeri. Naša je sloboda uvijek samo uvjetovana sloboda! Lorenz zapaža kako već kod viših kralježnjaka ono strogo fiksirano nasljedno ponašanje ipak u sebi nosi stanovitu elastičnost, nešto kao »dosjetiti se« i tome prilagoditi svoje ponašanje. W. Wickler to osvjetljuje ovim primjerom: Ženka u jednoj skupini makaka na japanskom otoku Koshimi slučajno je zapazila da u vođu zamočeni slatki krumpiri postaju čistiji i ugodniji za jelo. Ona je počela prati svoju hranu. Uskoro su to činile druge makake, i konačno gotovo čitava grupa. Izuzetak su pravili samo stari mužjaci, kojima je bilo ispod časti da ih »ženska« uči, i sasvim mlada majmunčad koja još nisu znala oprati krumpire. Čovječja slobodna volja, koju dokazuje mogućnost različitog psihičkog usmjeravanja jednojajčanih blizanaca, nešto je od toga različito, jer ona se temelji na razumskom uviđanju odnosa među stvarima, što nikako nije osjetilno; no, međutim i ljudska je sloboda uvjetovana mnogim naslijednim danostima. Te naslijedne danosti posebno dolaze do izražaja u akutnim duševnim bolestima, kao na pr. u psihozama, što je dokazao psihijatar Ploog; ovamo spadaju, na pr., nagonско čuvanje osvojenog ranga, nagonска obrana »svog« teritorija, ambivalentnost bježanja i agresivnosti, itd. Po Lorenzu čovječja sposobnost slobodnog izdizanja nad biološki naslijedenu baštinu razlog je da su u čovjeku donekle oslabili nagonски mehanizmi obrane vlastite vrste za razliku od svih drugih životinja. To oslabljenje nagonских mehanizama za obranu vrste bilo je već u pračovjeka kompenzirano pomoću odgovarajućih zapovijedi i zabrana. Iz toga izlazi da je cjelokupno čovječje etičko ponašanje, na ovaj ili onaj način, samo izdanak agresivnosti antropoidnih majmuna.

Smatramo da je Lorenz tu išao predaleko u zaključcima: intraspecifična agresivnost u čovjeka ovisna je o određenoj kulturi i njezinu sustavu vrednota, a osim toga, pod odgovarajućim utjecajem sredine, i u životinja može iščeznuti agresivnost. U čovjeku, dakle, postoji nešto što ga čini sposobnim zagospodariti svojim nagonima agresivnosti, pomoću

planskog oblikovanja duhovno-kulturnih čimbenika koji suzbijaju prirođenu agresivnost. U slobodnoj odgovornosti čovjek može preusmjeriti urođene nagone u razumno upravljanje pokretačke sile. To je »sloboda« u opreci prema determinizmu »nagona«. Nagon je »slijep«, sloboda je »odgovorna«.

Ne samo pomoću psihologije, nego također pomoću suvremene kibernetike, i to na temelju spoznaja što ih omogućuju elektronski mozgovi, kako to opisuje W. D. Keidel, slijedi da u čovjeku, osim determiniranih činilaca ponašanja postoji i sloboda u oblikovanju ponašanja. Ni sloboda ni determiniranost nisu pritom apsolutne. Čovjek nije, kako to misli Sartre, osuđen na slobodu, kao da bi bio tek ubačen iz nagonске sigurnosti životinje u stanoviti prostor slobode koji nije u stanju svladati. Stupanj slobode u čovjeku u stvari je takav da čovjek nosi u sebi šansu, a ne »osudu«, da svjesno — gradeći na urođenim determinantama — izvršuje različite stupnjeve samoostvarivanja za svoje dobro i dobro drugih, s njime jednakopravnih ljudi.

Čovječja sloboda izaziva asocijaciju na one tropske leptire kod kojih se boja krila prelijeva prema smjeru padanja sunčeve svjetlosti i kutu gledanja promatrača, tako da uvijek drugačije izgleda. Na jedan je način vidi uzročno povezujući prirodoslovac, na drugi način dubinski psiholog! Na jedan način — senzualistički filozof, na drugi vjernik i teolog. Ona, sloboda, pri svemu tome ipak ostaje, kako čusmo, s gledišta psihologije i kibernetike, nešto jedno i jedinstveno u čovjeku.

Prema poruci Novog zavjeta o ponašanju čovjeka, kršćanin, uči kršćanstvo, posjeduje »slobodu od« izvanjske prisile zakona — i to u prilog unutarnjeg poziva milosti, kao što on ima i slobodu od užasa smrti — i to zbog nade u vječni život. Isto tako kršćanin posjeduje »slobodu za« odluku priznavanja Boga, uz ljubav za konkretiziranje njegova stvaralačkog plana, posebno u odnosu na čuvanje ljudske osobnosti kao odgovorne za razumnu upotrebu slobode. Bernhard Welte, suvremeni kat. mislilac, naziva to odgovorno i slobodno ponašanje čovjeka »samoponašanje« (Sichverhalten). Životinja ima predodređeni repertoar ponašanja, čovjek stanovitu slobodu u izboru ponašanja. Kroz pitanje: kakav sam ja čovjek? suprotstavljamo same sebe kao odgovorne i slobodne osobe onome nagonskom ili čisto »prirodno« danom u nama. Polovi »narav« i »sloboda«, međutim, nikada ne nastupaju rastavljeno, kao ni vodik i kisik u vodi. One su spojene jedna s drugom. »Samoponašanja« nema bez anticipativne »naravi« i obratno. Kršćanska se etička zadaća čovjeka sastoji u tome da on svoje unaprijed dano »prirodno« i nagonско ponašanje preoblikuje u ponašanje »dostojno čovjeka«, t. j. razumnog i odgovornog slobodnog bića. Pred tim etičkim zahtjevom za slobodu volje, što ga inače osjećamo kao imperativ »moraš — ne smiješ« biva očito da čovjek ipak nije posvemašniji gospodar svoje volje, nego da kroz taj etički imperativ, dosljedno odgovarajućoj odluci za ili protiv Božjeg poziva, postiže pravu slobodu u samoponašanju. Drugim riječima: mi nismo slobdni svašta činiti; nismo svoji vlastiti bogovi.

I pod tim je aspektom, dakle, sasvim razumno prihvatiti vjeru, koja brani dostojanstvo slobode protiv zloupotrebe same slobode i nagonskih sila u čovjeku.

Sukladnost teologije i znanosti

Iznijeli smo, za sada, nekoliko informacija i materijala o nekim graničnim pitanjima između razuma i vjere ili, određenije, između prirodoslovnih znanosti i teologije. Znamo da prirodoslovna znanost iznosi pozitivne činjenice do kojih doseže istraživač, dok se teologija rađa i razvija u nadahnuću vjere; i jedna se i druga, naravno, služe ljudskom intelektualnom moći, razumom. Očito je, međutim, da prirodoslovne znanosti, obilježene svojim zakonitostima, svakome — tko to ozbiljno i svjesno hoće, a podsvijest ga ne sprečava — omogućuju da pogleda prema Vrhovnom Zakonodavcu (t. j. Bogu vjere); a isto je tako očito da su granične označnice teologije, kao izričajnog medija vjere, tako premjestive, da je svakome moguće — tko to ozbiljno i svjesno hoće, a podsvijest ga ne sprečava — da upire svoj pogled prema neumoljivosti znanstvenih činjenica i novih otkrića. Sloboda čovjekove volje, potvrđena prirodoslovnim znanostima, i razumnost, koja se očituje u ljudskim akcijama, otvaraju zajednički vrata, u ime razuma, objektivnim vjerskim vrednotama i vjeri u ljudskom srcu. Refleksija i produbljivanje odnosa i nadopuna između znanosti i teologije postaju naša zajednička dužnost, uključujući i vjernike i teologe. Pri tome je nužno da se zna i hoće »cjelovito« misliti, a ne upadati u osnovnu logičku pogrešku »pars pro toto«, gdje se uzima dio istine za čitavu istinu, pa se onda razum i vjera dovode u neki umjetno stvoreni sukob.

I to nas potiče da zaključimo da je razumno prihvatiti vjeru, jer prava vjera ne bježi od istine, ona sili da se uoči i prihvati ono što valja i vrijedi, a da se isto tako uoči i prizna, dotično odbaci ono što ne vrijedi. Završit ću ovu misao s nekoliko stihova iz Charlesa Péguyja, koji kao vjernik vrlo sugestivno ilustrira ovaj naš posljednji zaključak, dok pjeva ljudskom srcu:

»Posudo čistoće, senzualna; sude pravednosti, nepravedni!
Budi blagoslovljeno, ti — čisto srce, za svu svoju bijedu.
Budi blagoslovljeno, ti — tvrdo srce, za svu svoju nježnost.
Hvaljeno budi, ti — umorno srce, za svu svoju niskoću.
Hvaljeno budi, ti — nisko srce, za svu svoju visinu.
Sram neka te bude, ti — dvolično srce, lažni prijatelju.
Sram neka te bude, ti — uzbuđeno srce, dragi neprijatelju.
I neka ti bude oprošteno, o naše ponizno srce.
U ime — vjere, ufanja i ljubavi! Amen!